

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју

Димпомски рад

*Југославија између Совјетског Савеза и
Сједињених Америчких Држава: Политика
поклона Јосипа Броза Тита*

Ментор: проф. др Радина Вучетић

Студент: Маја Бановић ИС 14/117

Београд, септембар 2019.

Садржај:

Предговор.....	3
Увод.....	5
Размена поклона на званичном нивоу.....	13
Тито и „остали“	30
Закључак:.....	38
Списак извора и литературе:	40

Предговор

Сам наслов рада „Југославија између Сједињених Америчких Држава и Совјетског савеза: Политика поклона Јосипа Броза Тита“ упућује да тема обухвата како политички, тако и економски, привредни и културни однос између Југославије, са једне стране и у то време, две најјаче светске силе са друге, са акцентом на размени поклона, која је имала много већу симболику него што се на први поглед могло уочити. Обраћајући пажњу како на саме поклоне, тако и на ситуацију и услове под којима су поклањани, показало се да су поклони некад „говорили“ више него речи.

Један од најсликовитијих примера јесте скулптура *Двобој*¹ коју је 1945. године Ј. Б. Титу поклатио Ј. В. Стаљин. Узимајући у обзир, да се одмах по завршетку Другог светског рата Европа па и свет дели на два блока, скулптура која представља два ратника у двобоју, у ком један обара другога, носи јасну поруку Стаљина Југославији.

Рад је подељен на два поглавља. Прво поглавље посвећено је анализи размене поклона између највиших државника. Како је историја југословенске државе у другој половини XX века препуна сусрета највиших државних званичника са представницима обе суперсиле, акценат је стављен на поклоне које је југословенски председник размењивао са председницима Совјетског Савеза и Сједињених Америчких Држава. Друго поглавље говори о размени поклона југословенског председника са, како је наведено, „осталима“. Под овим термином обухваћени су сви они који нису били део државног врха, попут астронаута, доктора, куvara и собарица.

Као главни извор коришћена је Картотека поклона Јосипа Броза Тита, која се данас чува у Музеју Југославије. У њој су забележени основни подаци о поклонима који су поклањани (коме је поклон дат, где и када је покоњен, кратак физички опис самог поклона). Идеја је била, да се подаци из Картотеке допуне информацијама из фонда Архива Југославије под називом *Кабинет Претседника Републике*. Нажалост, због реконструкције фонда, тренутно није доступан јавности за коришћење. Без сумње може се трдити да би рад био много потпунији са подацима овог фонда. Ипак, охрабрујућа је чињеница да је велики део литературе која је кориштена за израду овог рада базиран на подацима управо из овог фонда. Као нека врта замене послужиле су књиге *Југославија – Сједињене и разговори највиших званичника Југославије и САД. 1955 – 1980*, коју су

¹ *Смрт у трезору. Deadly Treasures 27/06/09 – 23/08/09*, Музеј историје Југославије, Београд 2009.

приредили *Америчке Државе. Сусрети* М. Милошевић и Д. Богетић, као и *Југославија – СССР: сусрети и разговори на највишем нивоу руководилица Југославије*, коју је приредила група историчара.² Оригинална документа из претходно поменутог фонда, која говоре о суретима југословенских државника са америчким и совјетским руководством представљена су у ове две књиге.

Остатак коришћене литературе обухвата монографије, чланке и остале научне радове научника из региона, који су се бавили или се и даље баве темом послератне Југославије и Хладног рата. Као један од најзначајнијих аутора издваја се Дејан Богетић, који кроз многобројне радове даје приказ југословенско – америчких односа у другој половини двадесетог века. Неки од његових најзначајнијих радова су: *Југославија у Хладном рату*³, *Југословенско – амерички односи: 1961 – 1971*⁴, *Југословенско – амерички односи у време биполарног денатна: 1972 – 1975*⁵ и други. Када је реч о југословенско – совјетским односима међу најрелевантнијима се извајају Мирослав Јовановић (*Срби и Руси 12 – 21. век (Историја односа)*)⁶, Љубодраг Димић (*Југославија и хладни рат. Огледи о спољној политици Јосипа Броза Тита (1944 – 1974)*)⁷, *Вештина политике: Први сусрет Јосипа Броза Тита и Леонида Илича Брежњева (24. септембар - 5. октобар 1962)*⁸) и други.

Када је реч о периодизацији, обрађиван је период од 1955. до 1980. године. Као полазна година узета је 1955. из два разлога. Управо те године, доласком председника Совјетског Савез Н. Хрушчова у званичну посету Југославији, обновљени су односи између две земље који су били прекинути још од 1948. године. Други разлог одабира ове године представља чињеница да се од 1955. године у Каротетци поклоне бележе први поклони према САД. Из сасвим логичних разлога, за крајњу годину одабрана је 1980., година смрти Јосипа Броза Тита.

² Л. А. Величанскаја и др., *Југославија – СССР: сусрети и разговори на највишем нивоу руководилица Југославије и СССР. Том 2, 1965 – 1980*, Београд 2014.

³ Д. Богетић, „Југославија у Хладном рату“, *Историја 20. века*, бр.2, Београд 2008, стр 315-370

⁴ Д. Вогетић, *Nova strategija jugoslovenske spoljne politike: 1956 - 1961*, Beograd, 2006

⁵ Д. Вогетић, *Jugoslovensko – američki odnosi u vreme bipolarnog detanta: 1972 – 1975*, Beograd, 2015.

⁶ М. Јовановић, *Срби и Руси 12 – 21. век (Историја односа)*, Београд, 2012.

⁷ Лј. Димић, *Југославија и Хладни рат. Огледи о спољној политици Јосипа Броза Тита (1944 – 1974)*, Београд 2014.

⁸ Љ. Димић, „Вештина политике: Први сусрет Јосипа Броза Тита и Леонида Илича Брежњева (24. септембар - 5. октобар 1962)“. *Уметност и њена улога у историји: Између трајности и пролазних -изама. Косовска Митровица: стр. 371—387.*

Увод

Други светски рат још није ни завршен а зачеци новог рата већ су се назирани. Пошто су успешно савладали заједничког непријатеља, нацистичку Немачку, Сједињене Америчке Државе и Совјетски Савез могле су се вратити свом изворном непријатељству. Молотов – Рибентроп уговор, Совјетском савезу и даље није био опроштен од стране западних савезника. А како се Европа коначно приближила миру, почела је борба ове две силе око утицаја на њу. Првих неколико година, слика послератне Европе била је сасвим јасна. Како је Винстон Черчил у свом говору у Фултону из 1946. године рекао, Гвоздена завеса спустила се од Шћећина до Трста.⁹ На основу тога, лако је закључити да се послератна Југославија нашла на источној страни завесе, то јесте у оквиру Источног блока. Међутим, Титово „Не“ Стаљину 1948. године драстично је изменило позицију Југославији односу на обе суперсиле.

У току самог светског рата, у Југославији се одвијао грађански рат. Тријумф комунистичког крила покрета отпора на челу са Јосипом Брозом Титом довео је до тога да је након рата целокупан ток дотадашњег политичког, друштвеног и културног развоја био нагло прекинут и преусмерен. Нова комунистичка власт увела је земљу у сферу потпуног совјетског утицаја.¹⁰ У наредне две године, потписан је низ међудржавних уговора који су сарадњу две земље правно озваничили. Најпре 1945. године потписан је Уговор о пријатељству, узајамној помоћи и послератној сарадњи¹¹, затим 1946. године потписани су Споразум о испорукама нафтних деривата, Споразум о економској сарадњи, Споразум о војној сарадњи...¹² Први југословенски Устав, који је донесен 1946. године био је у највећој мери преписан совјетски Устав из 1936. године.¹³ Југославија је тих година редовно учествовала на састанцима Инфобироа. Југословенску приврженост Совјетски савез имао је и на међународном нивоу. На састанцима ОУН Ј. Б. Тито увек је подржававао совјетске ставове.

Темељи на којима се дотадашња југословенска привреда засивала нагло су се заменили основама бољшевичког система: тржиште је укинато, форсирана је индустријализација,

⁹ В. Petranović, *Istorija Jugoslavije: 1918 – 1988. Knj. 3, Socijalistička Jugoslavija: 1945 – 1988*, Beograd 1988, стр. 9.

¹⁰ М. Јовановић, *Срби и Руси 12 – 21. век (Историја односа)*, стр. 167.

¹¹ Исто, стр. 196.

¹² Исто, стр. 181.

¹³ Исто.

извршене су експропријација, национализација и колективизација земљишта. Инсистирано је на планској привреди базираној на петогодишњим плановима.¹⁴ Дотадашњи грађански културни код замењен је комунистичком идеолошком и културном матрицом, оличене соцреализмом и агитпропом.¹⁵ Војна помоћ је стизала искључиво са совјетске стране. Осим оружја, из СССР су долазили и војни експерти који су обучавали домаћи војни кадар, а људи из Југославије су одлази у Москву на додатно усавршавање.

Међутим, односи са Совјетским Савезом били су далеко од идеалног. Чак напротив, Стаљину се замерало неколико ствари. Пре свега, што помоћ у оружју није стизала у најкритичнијим ситуацијама 1944. године. Такође, све до 1944. године краљевска влада у Лоднону имала је совјетску подршку.¹⁶ Ту је био и договор о подели утицаја у Југославији, између СССР и САД. Наиме, током сусрета Стаљина и Черчила 1944. године у Москви а затим и на Јалти 1945. године Совјети су присатли на предлог о подели утицаја у Југославији на 50 – 50. Овај договор уливао је несигурност Титу у његовим односима са обе стране током читаве његове владе.

Додатни проблеми настали су око територија Италије и Аустрије. Други светски рат завршен је са југословенском војском у Трсту и Корушкој. Међутим, под притиском западних савезника, војска је била присиљена да се повуче са ових територија. Ипак сукоби, нарочито око Трста су пролонгирани у неколико наредних деценија. Чињеница да од тренутка избијања Тршћанске кризе Тито није добио тражену подршку Совјета (Стаљин није желео да додатно квари односе са Западом), негативно се одразила на југословенско – совјетске односе.

Последица свега наведеног било је погоршање односа две земље. Сукоб постаје јаван већ средином марта када су из Југославије повучени војни и цивилни стручњаци. Убрзо потом, Југославија је избачена из Коминформа¹⁷. До коначног прекида односа долази 22. јуна 1948. године када је Тито извогорио чувано „Не“ Стаљину.¹⁸ Југославија је тада напустила социјалистички лагер, у који се никад више није вратила. Сукоб између

¹⁴ М. Јовановић, *Срби и Руси 12 – 21. век (Историја односа)*, стр. 168.

¹⁵ Исто.

¹⁶ Т. Јаковина, *Социјализам на америчкој пшеници*, Загреб 2002, стр. 25.

¹⁷ Коминформ је било добровољно удружење комунистичких партија у сврху размена информација и одржавања добрих односа. Просто речено, била је гласило Информбироа. Први званични састанак одржао у Београду у децембру 1947. године. За ову сврху изграђен је данашњи хотел Славија.

¹⁸ Д. Богетић, „Југославија у Хладном рату“, *Историја 20. века*, бр.2 (2008), стр. 316.

двојице државника, две партије и две државе трајао је све до Стаљинове смрти 1953. године.

Раскид са Совјетским Савезом имао је за последицу радикално мењање југословенске спољне политике. Њено приближавање Западу је феномен какав није виђен у хладноратовској атмосфери.¹⁹ Економски блокирана са истока, морала је потражити помоћ на западу. Због новонастале ситуације, постојао је страх од могуће совјетске војне интервенције.

У периоду непосредно након Другог светског рата југословенско – амерички односи били су на најнижој тачки од времена њиховог успостављања. Поред идеолошког неслагања низали су се додатни проблеми: обарање америчких авиона, америчка критика једнопартијског система, југословенски територијални захтеви према Трсту и Корушкој, као и њена подршка грчким комунистима, југословенска национализације америчке имовине...²⁰

Ипак и у оваквим тренуцима америчка помоћ стизала је Југославији. У периоду од 1945. године па све до 1947. преко Администрације Уједињених нација за помоћ и обнову (УНРРА) у Југославију стигла помоћ вредна преко 400 милиона америчких долара, од чега је амерички удео био преко 70 %.²¹ Са друге стране, економску помоћ под називом „Маршалов план“²² Југославија је одбила. По процени југословенског руководства, помоћ би омогућила мешање страних сила у њене унутрашње послове.²³ Треба напоменути да је Маршалова помоћ у првим годинама Хладног рата била један од симбола подељеног света. Захваљујући њој се опорављала Западна Европа, док је Источна добила помоћ Савета за узајамну економску помоћ (СЕВ).²⁴

¹⁹ Д. Богетић, „Југославија у Хладном рату“, *Историја 20. века*, бр.2 (2008), стр. 317.

²⁰ Исто.

²¹ Р. Петковић, *Један век односа Југославије и САД*, Београд, 1992, стр. 95.

²² Маршалов план, службено назван План европске обнове, био је службени план САД о обнови послератне Европе и сузбијању утицаја комунизма након Другог светског рата. САД су нудиле помоћ и Совјетском Савезу, као и његовим савезницима, али само ако би направили политичке реформе и прихватили неки облик спољашње контроле. План је спровођен 4 године са почетком у јулу 1947. У том периоду око 13 милијарди америчких долара економске и техничке помоћи је послато европским земљама, које су помоћ прихватиле.

²³ Р. Петковић, *Један век односа Југославије и САД*, стр. 87.

²⁴ Савет за узајамну економску помоћ био је совјетски програм економског опоравка ратом разрушене Европе. Чланице су биле земље Лагера. Као такав, представљао је пандан Маршаловом плану.

САД које су биле више него заинтересоване за сарадњу, нису оскудевале у пружању помоћи. Већ од 1949. године америчка помоћ је почела да стиже, са највећим донетим током 1953. и 1955. године. Први кредит Југославији је одобрен 1949. године у вредности од 20 милиона америчких долара.²⁵ Југославија је уједно била прва социјалистичка земља после Другог светског рата са којом је САД склопила трговински билатерални уговор. Наиме, 8. јануара 1952. југословенски председник владе Едвард Кардељ и амерички амбасадор у Београду Џорџ Алан потписали су Споразум о економској кооперацији, након чега је уследио период кулминације југословенско – америчке сарадње.²⁶

Поред економске, Југославија је примала и друге видове помоћи од САД. Важно је напоменути техничку помоћ, која је коришћена за развој инустије и унапређење пољопривреде. Захваљујући њој подигнута су бројна југословенска постројења, попут фабрике вештачког ђубрива у Панчеву, фабрике хемијских производа и пластичних маса у Загребу, омогућена је изградња железаре у Сиску и друго.

Потписивањем Фулбрајтовог споразума 1964. године успостављена је сардања и на пољу образовања и културе. Фулбрајтова стипендија је стипендија владе САД у области образовања, која је установљена 1946. године. Намењена је професорима, истраживачима и студентима, а основана је са циљем да допринесе сарадњи између САД и других нација. Оно што је издвајало Југославију од осталих потписница овог споразума, јесте да је она била једина социјалистичка земља у којој се овај програм спроводио.

Од тренутка када је било јасно да се Југославија неће вратити у лагер, сарадња је била успостављена и на војном пољу. Због страха од могуће совјетске интервенције, 14. новембра 1951. године потписан је војни споразум (Military Assistance Pact) којим је Југославија постала део Програма заједничке одбрандбене помоћи (Mutural Defense Aid Program)²⁷. Осим што је Југославији редовно слана војна опрема али и млазни авиони, амерички сртучњаци долазили су да обучавају југословенску војску.

Амерички интрес за сарадњу са Југославијом произилазио је више разлога. Пре свега, радило се о слабљењу социјалистичког лагера изласком једне комунистичке земље из њега. САД је наставила да потпомаже Југославију, са мањим прекидима, све до њеног

²⁵ R. Vučetić, *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šrzdeseih godina XX veka*, Београд 2012, стр. 52.

²⁶ Исто.

²⁷ Исто, стр. 53.

распада, уздајући се да ће послужити као пример осталим земљама Источног блока. Ипак, не треба заборавити да су ове две земље биле потпуно другачијих идеологија. Њихови ставови по питању међународних криза (Блиски Исток, Вијетнам, Куба...), готово су се увек драстично разликовали и због чега су се константно налазиле на супротним странама. Чињеница да су се југословенски и совјетски ставови подударали, додатно је компликовала ситуацију. Америчко инсистирање на југословенском прикључивању НАТО пакту, као и на либерализацији унутрашњег режима, уверили су Тита да САД, баш као и СССР има намере да се меша у унутрашња државна питања. Све ово довело је до југословенског дистанцирања од оба блока, те њеном окретању земљама Трећег света, пре свега Египту и Индији, са којима је постала предводница трећег, Несврстаног блока.

Као што видимо, друга половина 20. века била је изузетно бурна и динамична. Савезници су преко ноћи постајали непријатељи и обрнуто. Како је циљ овог рада да прати све ове промене преко поклона који су се размењивали, требало би објаснити функционисање читавог система.

Састанци између страних владара и дипломата традиционално су укључивали размену поклона као знак добре воље.²⁸ Иако у теорији добровољна, пракса размене поклона се сматрала обавезном. У већини земаља, укључујући и Југославију, служба Протокола била је задужена за одабир поклона. Када је реч о Југославији, 1954. године основан је *Протокол Председника Република (ППР)*, као пододељење Кабинета Председника Република.²⁹ Поред протоколарних обавеза, као што су организовање државних церемонија, припремање и организовање посета шефова страних држава Југославији, као и припремање посета председника Републике страним државама, организовање свечаних пријема и слично, ППР старао се и о набавци поклона како за унутрашње потребе, тако и за иностране.³⁰ До издвајања у посебну институцију дошло је 1958. године, када је

²⁸ „State Department Protocol Gift Office“, < <https://www.atlasobscura.com/places/state-department-protocol-gifts>> (16. август 2019.)

²⁹ Организација Кабинета у својој историји имала је три периода:

Канцеларија Маршала Југославије (1943 – 1953)

Кабинет Председника Република (1953 – 1964)

Генерални секретаријат Председника Југославије (1963 – 1980)

³⁰ М. Cvijović, *Uzdarja J.B. Tita kao sastavni deo razmene poklona praćena kroz arhivsku građu i protokole kabineta predsednika republike*, Београд 2011, стр. 13.

основана *Дирекција објеката за општедржавне потребе репрезентације*, у оквиру које је постојао *Одсек за поклоне и уметнине*, чији је задатак био набавка поклона.³¹

Одабир поклона није била једноставна ствар. На тако високом државном нивоу поклони су носили неколико симболичних порука. Један такав поклон морао је да одражава национални идентитет државе, да носи јасну политичку поруку, а неретко и да покаже економски развој земље.³² Поред тога, уколико се радило о поједницу, водило се рачуна о његовим личним преференцијама, чиме испуњава слободно време и слично. Додатна ствар од великог значаја била је да поклони између две стране буду усклађени. Приликом припрема сусрета председника две државе, њихове службе биле су у сталној кореспонденцији. Када би протоколарна служба сазнала које поклоне доноси друга страна, водила је рачуна да домаћи поклони буду на истом нивоу. Што значи, да се није смело десити да поклони не буду у истом вредоносном, ценовном, хијерархијском или било којем другом рангу.

Након темељног истраживања служба Протокола давала је предлог поклона председнику државе, који је након разматрања износио своју одлуку.³³ Није била реткост, да предлог из било којег разлога буде одбијен, па се поново приступало проналаску адекватног решења. Овакви примери постоје и у југословенској пракси. У Архиву Југославије се могу пронаћи предлози ППР, у чијим маргинама стоји напомена Ј. Б. Тита, да је сличан поклон већ поклањан.³⁴ Обзиром да се са неким државницима сусретао доста често (на пример, са Брежњевим преко двадесте пута), Протокол је често био у проблему како пронаћи адекватан поклон. Мада у оваквим случајевима, често се дешавало да председник заобиђе протоколарну службу те самостално одабере поклон. Са друге стране, проблем око одабира поклона јављао се и када се председник државе сусретао са неким страним државником по први пут. У таквим ситуацијама, били су организовани састанци између службеника Протокола и домаћим амбасадором у тој земљи. Под оваквим околностима, обично је усвајан предлог амбасадора.³⁵

³¹ М. Cvijović, *Uzdarja J.B. Tita kao sastavni deo razmene poklona praćena kroz arhivsku građu i protokole kabineta predsednika republike*, Beograd 2011, стр. 13.

³² Ana D. Sladojević, “‘African Objects’ within a Collection: Case Study of the Museum of Yugoslav History”, *Srpska nauka danas/ Serbian Science Today*, vol. 1, No. 1 (2016), стр. 3.

³³ „The Gifts of the Presidents“, <<https://www.theatlantic.com/politics/archive/2016/02/the-unusual-gifts-given-to-presidents/462831/>> (16. август 2019.)

³⁴ М. Cvijović, *Uzdarja J.B. Tita kao sastavni deo razmene poklona praćena kroz arhivsku građu i protokole kabineta predsednika republike*, стр. 32.

³⁵ „The Gifts of the Presidents“, <<https://www.theatlantic.com/politics/archive/2016/02/the-unusual-gifts-given-to-presidents/462831/>> (16. август 2019.)

Када је реч о набавци поклона, она се углавном обављала куповином, поклонима појединаца и установа и изузимањем предмета из музеја и других установа. Како су поклони морали између осталог, бити и одраз националног идентитета државе, набавке су вршене искључиво на домаћем тржишту. Када је реч о Југославији, набавке су вршене из угледних фабрика тадашњег времена као што су *Црвена Застава* из Крагујевца, *Југоекспорт* из Београда, *Златарна* из Цеља, *Дуванска индустрија* из Ниша и друге.³⁶ Уколико се радило о уметнинама, попут слика и скулптура, поклањана су дела искључиво југословенских уметника. Међу најистакнутијим издвајали су се Франо Кршинић, Антун Аугустинчић, Иван Мештровић и други.

Осим што су били израз националног идентитета, поклони су имали и пропагандни карактер. Поклањајући уметничка дела домаћих аутора, Ј. Б. Тито је на тај начин упознавао свет са југословенским уметницима и њиховом уметношћу. Са друге стране, уколико се радило о производима техничке природе, њима је јасно показиван степен југословенског развоја и модернизације.

После пажљивог избора поклона, ни сам чин размене није се препуштао случају већ се строго водило рачуна о појединостима, што нам додатно потврђује важност институције поклона. Време и место размене су уговорани унапред, као и присуство тј. одсуство других. Неке земље, попут Кине инсистирале су да размена буде јавна уз присуство телевизије и других медија; док су друге захтевале да се церемонија примопредаје обави у приватној атмосфери, као што је случај са САД.³⁷

Врло је важно обратити пажњу на још једну ствар. Наиме, у САД је постојала пракса да се поклони измеђују искључиво између високих државника и њихових супруга.³⁸ Картотека поклона Ј. Б. Тита нам то и потврђује. Готово се не могу пронаћи поклони а да нису намењени неком од званичних лица. Са друге стране, када се погледају поклони према СССР, проналазе се поклони намењене свим лицима која су била укључена у долазак и посету југословенских представника, од државника па све до послуге. Ово је занимљиво јер оцртава идеологију обе државе. Са једне стране налазиле су се Сједињене Америчке Државе, која је капиталистичка земља. Као таква, пажљиво је пазила на шта је издвајала новац, и ако није било неопходно, није га ни трошила. На другој страни,

³⁶ М. Cvijović, *Uzdarja J.B. Tita kao sastavni deo razmene poklona praćena kroz arhivsku građu i protokole kabineta predsednika republike*, стр. 25.

³⁷ Исто, стр. 37.

³⁸ Исто.

идеологија Совјетског Савеза проповедала је нешто сасвим сутротно. Пошто су, бар у теорији сви били једнаки, сви су подједнако и добијали поклоне. Наравно, у зависности од положаја, поклони су се знатно разликовали, што у цени, тако и у величини, симболици...

Велики број поклона се размењивао приликом путовања Ј. Б. Тита, која су увек су била индикатор југословенске спољне политике.³⁹ Тако да у периоду 1944 – 1948. године није путовао на Запад, већ је посећивао искључиво земље Источног блока.⁴⁰ Међутим, како 1948. године долази до сукоба са Стаљином и прекида свих односа са СССР, Тито престаје да путује. Све до 1953. године није провео ни један дан ван југословенских граница. Тек 1953. године први пут одлази у званичну посету једној западној земљи, Великој Британији.⁴¹ Како је две године после дошло до обнављања односа између Југославије и СССР, Тито је почео путовати и у земље Истока. Његова прва знанична посета Совјетском Савезу, након измирења, десила се 1956. године. Након тога, редовно је посећивао Моксву, али и остале градове Источног блока.

Са друге стране, прва Титова званична посета Сједињеним Америчким Државама десила се скоро две деценије после. Обновљени југословенско – совјетски односи, довели су до захлађења југословенско – америчке сарадње. Први пут, након 1953. године, Тито одлази у САД 1960. године када је присуствовао заседању Генералне скупштине ОУН. Том приликом сусрео се са америчким председником, Д. Ајзенхауером са којим је водио неформалан разговор.⁴² У прву званичну посету, Тито је отишао у октобру 1971. године.⁴³ Друга (званична) и последња посета САД, десила се у марту 1978. године.

Међутим, више детаља о Титовим посетама, али и о доласку државника две најјаче земље тог времена у Југославију, као и о поклонима који су у тим приликама размењивани налази се у следећем поглаву.

³⁹ Ana D. Sladojević, “‘African Objects’ within a Collection: Case Study of the Museum of Yugoslav History”, *Srpska nauka danas/ Serbian Science Today*, vol. 1, No. 1 (2016), стр. 4.

⁴⁰ R. Vučetić, „Tito’s Africa: Representation of Power during Tito’s African Journeys“, *Tito in Africa. Picturing solidarity, Belegrade, 2017*, стр. 19.

⁴¹ Исто.

⁴² М. Милошевић, Д. Богетић, *Југославија – Сједињене Америчке Државе: сусрети и разговори највиших званичника Југославије и САД: 1955 – 1980*, Београд 2017, стр. 158.

⁴³ Због лоших односа између две земље, Титова посета САД 1963. године била је неформалног карактера.

Размена поклона на званичном нивоу

Прво поглавље посвећено је анализи поклона које је југословенски председник размењивао са званичницима Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза. Упоредо и хронолошки, ослањајући се на Катротеку поклона Јосипа Броза Тита, као главног извора за писање овог рада, циљ је одгонетнути да ли су поклони заиста преносили скривене поруке, и ако јесу – које?

Као што је већ наведено, од 1948. до 1953. године односи између Југославије и СССР су изузетно лоши. Југославија је избачена из социјалистичког лагера, те војно и економски блокирана. Међутим, након смрти Јосифа В. Стаљина у марту 1953. године, и долазак на власт Никите С. Хрушчова, створили су се услови за нормализацију односа. Ипак, обе стране сматрале су да је на оном другом да учини први корак, тако да је до обнове званичних односа дошло скоро две године касније.

Од тренутка избацивања из лагера, Југославија је успела остварити успешну економску и привредну сарадњу са САД, југословенски државници су били добродошли у свим западним земљама, а највећи део граничних проблема био је решен.⁴⁴ Узимајући у обзир целокупну ситуацију, долазак совјетске делегације, на челу са Хрушчовом у Београд, представљао је велику победу за Тита.⁴⁵

Са друге стране, међу југословенским руководством постојала је свест да дотадашњи добри односи са САД неће дуго ићи узлазном путањом. Нормализацијом односа са Истоком добила би прилику да се ослободе притиска америчке администрације која је отишла „сувише далеко у препоручивању политике коју треба следити“.⁴⁶ Ипак, пошто Југославија није имала намеру да се враћа у социјалистички лагер, било је потребно одржавати коректне односе и са Западом, те тако успоставити неку врсту баланса. Ово је најочитије током 1955. године када су представници обе државе посетили Југославију.

Совјетска делегација са Хрушчовом на челу посетила је Београд у периоду 26. маја – 3. јуна 1955. године.⁴⁷ Том приликом Хрушчов добио је следће на поклон: кинопројектор *Искра* 16 мм у три кофера, кристалну везу, налив перо *Шеферс* и два сандука жестоког

⁴⁴Сукоб око Трста завршен је тек средином седамдестех година, успосављањем коначне границе Осимским споразумом 1975. године.

⁴⁵Т. Јаковина, *Сociјализам на америчкој пшеници*, стр. 11.

⁴⁶Лј. Димић, *Југославија и Хладни рат*, стр. 194.

⁴⁷Д. Богетић, „Југославија у Хладном рату“, *Историја 20. века*, бр.2, (2008), стр. 320.

пића.⁴⁸ Искра је била југословенска фабрика, која је основана 1946. године и за јако кратко време постала веома успшена. Већ током педестетих постала је симбол југословенског технолошког напретка и модернизације. Поклон из једне овакве фабрике, показивао је јасну технолошку супериорност према Совјетима, јер упркос потпуној изолацији, Југославија се успела технолошки и привредно развити.

Због немогућности приступа фонду Кабинета Председника Републике, информације по питању поклона које је Јосип Броз Тито добијао приликом ових сусета нису доступне. Ипак, за неке случајеве попут овог, постоје информације у документацији Музеја Југославије.

Тито је овом приликом добио, између осталог, велики радио апарат са грамофоном, марке *Мир* и један сандук жестоког пића.⁴⁹ Оно што је нарочито интересно да су поред Тита и остатак југословенских званичника који су се налазили у његовој пратњи (Кардељ, Ранковић, Темпо, Чолаковић...) добили радио апарат марке *Мир*. Тако да су и на симболичном нивоу, доласком у Београд, Совјети са собом донели „мир“. Овом приликом односи међу две земље су и званично обновљени. Потписана је Београдска декларација, којом се совјетска страна обавезала да се неће мешати у југославенска унутрашња питања. Ово је било прво званично совјетско признање „различитости“ путева социјализма.⁵⁰

Југословенско – совјетско измирење створило је страх на америчкој страни да ће се Југославија вратити у социјалистички лагер.⁵¹ Америчка администрација одмах је одлучила да пошаље изасланике, који би извидили последице Хрушчовљеве посете. Америчка делегација, предвођена Џоном Ф. Далсом посетила је југословенског председника на Брионима 6. новембра 1955. године.⁵² Сусрет је значајан из два разлога: ово је била прва званична посета између две државе, уједно се тада бележе и први поклони према САД. Министру је том приликом поклоњена осамнестокаратна табакера и дрвена лула са украсима од сребра и злата⁵³. Осим што је поклон Дулсу био прилично скупоцен, његова вредност огледала се у томе што је био персонализован. Наиме, знајући

⁴⁸ Картотека поклона Ј. Б. Тита

⁴⁹ „Pokloni koje je primio predsednik Republike i drugarica Broz“ (копија документа из Архива Југославије, документација МЈ)

⁵⁰ Lj. Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat.*, стр. 202.

⁵¹ D. Vogetić, *Nova strategija jugoslovenske spoljne politike: 1956 - 1961*, Београд, 2006, стр. 29.

⁵² М. Милошевић, Д. Богетић, *Југославија – Сједињене Америчке Државе: сусрети и разговори највиших званичника Југославије и САД: 1955 – 1980*, стр. 143.

⁵³ Картотека поклона Ј. Б. Тита

да је Далс био страствени пушач одлучено је да му се поклони табакера и лула. Што је указивало да се изузено пазило на то какав ће се утисак оставити на госта. Чиновници у Далсовој прати, пошто су били нижег ранга од министра, добили су дрвене табакере.⁵⁴ Након званичног измирења са СССР, није се знало у ком правцу ће се окренути југословенска спољна политика. Међутим, Тито је уверавао свог саговорника да Југославија нема намеру да се одрекне своје независности, већ да буде пример осталим земљама социјалистичког лагера да се отисну ка њиховом путу независности.⁵⁵ У томе је донекле и успео. Међутим у току наредних година, свака сарадња Југославије са Совјетским Савезом будила је на америчкој страни бојазан од југословенског враћања у Источни блок.

Анализирајући даље Картотеку поклона, један наизглед не много важан поклон, показао се веома значајним. Наиме, 1958. године Тито је поклатио двојици америчких генерала Ј. В. Мајору и М. Г. Валету поклоне у виду оружја. Радило се о Карабину ловачком са двогледом, мецима и комплетом кожног прибора са златном посветом на кундаку у два примерка.⁵⁶ Ова двојица америчких генерала била су на челу организације доставе војне помоћи Југославији, а поклони су им уручени поводом одласка из земље. О чему се заправо радило?

Све до 1957. године Југославија је примала бесплатну помоћ од стране САД. Крајем године донесена је одлука да се помоћ обуставити. Оптужбе према југословенској политици америчког Конгреса револтирале су југословенско руководство које је тражило заустављање бесплатне војне и економске помоћи. У фебруару 1958. помоћ је и званично заустављена. Двојица поменутих генерала тада напуштају Југославију. До тог тренутка Југославији је исплаћено 92, 7% договорене суме.⁵⁷ Међутим, то није значило крај југословенско – америчка сарадње. Упркос противљењу америчког Конгреса, прешло се на нови систем сарадње. Радило се о програму помоћи путем кредита и олакшица на основу Закона МСА.⁵⁸ На основу њега, у току 1958. године склопљен је Споразум о пољопривредним вишковима, којим је Југославија добила зајам у износу од 46, 9 милиона америчких долара са роком исплате од 30 година.⁵⁹

⁵⁴ Картотека поклона Ј. Б. Тита

⁵⁵М. Милошевић, Д. Богетић, *Југославија – Сједињене Америчке Државе: сусрети и разговори највиших званичника Југославије и САД: 1955 – 1980*, стр. 148.

⁵⁶Картотека поклона Ј. Б. Тита

⁵⁷Т. Јаковина, *Сociјализам на америчкој пшеници*, стр. 122.

⁵⁸Д. Вогетић, *Nova strategija jugoslovenske spoljne politike: 1956 - 1961*, стр. 280.

⁵⁹Исто.

Упркос прекиду слања бесплатне помоћи, Тито није негирао њен значај за опоравак Југославије у току неколико претходних година, о чему сведоче и поклони. Наиме, лов је имао специфичну улогу у спољнополитичким односима међу земаљама у току Хладног рата. Током лова, у мање званичној атмосфери, водили су се озбиљни политички разговори. Као пасионирани ловац, Тито се често користио ловом у политичке сврхе. Ловио је у различитим ситуацијама и са различитим људима, укључујући председнике страних држава, амбасадоре, министре, државне секретаре... Како је његва срост према лову била добро позната ствар, поклоне у виду оружја добијао је од политичара широм света.⁶⁰ Исто тако је и сам блиским сарадницима често поклањао ловачко оружје. О томе сведоче и ове две пушке америчким генералима.

Као што је наведено, 1958. године САД је престала да шаље бесплатну помоћ, са друге стране због сукоба са Совјетским Савезом прекинуте су све врсте економске помоћи и са Истоком. Уз то, прекид успешне економске сарадње са Савезном Републиком Немачком, који је био последица југословенског признања Демократке Републике Немачке, није олакшавао ствари. Наступио је лош период за Југославију. Увидевши да у будућности неће бити лако левитирати између два блока, Тито се окренуо афро – азијским земљама и ближој сарадњом са њима. Као резултат тога, основан је покрет Несврстаних. Оснивачка конференција одржана је у Београду од 1. до 6. септембра 1961. године. Титов говор на конференцији је дао оквир југословенској спољној политици у неколико наредних година. У току свог обраћања критиковао је САД, њену политику, колонијалистичке тежње... Ни у једном тренутку у току свог говора није упутио лошу реч према СССР, иако су баш тог дана вршили нуклеарне пробе. На америчкој страни ово је изазвало револт, те упркос протестном писму које је Тито послао Хрушчову⁶¹, Југославија је убрзо осетила негативне последице.

Ако су Титова путовања осликавала југословенску спољну политику⁶², почетком шездесетих година Југославија је била у много бољим односима са Источним, него са Западним блоком. У прилог томе говори и чињеница да су се током 1962. десиле три званичне и једна незванична посета између ове две комунистичке земље. Година је започела сусретом Јосипа Б. Тита и совјетског министра иностраних послова Андреја

⁶⁰ R. Vučetić, „Tito’s Africa: Representation of Power during Tito’s African Journeys“, *Tito in Africa. Picturing solidarity*, стр 41.

⁶¹Тито је све време био противник нуклеарних проба, те заговарао преговоре као начин решавања међународних криза

⁶² Ana D. Sladojević, “‘African Objects’ within a Collection: Case Study of the Museum of Yugoslav History”, *Srpska nauka danas/ Serbian Science Today*, vol. 1, No. 1 (2016), стр. 4.

Андрејевича Громикова 17. априла 1962. у Београду.⁶³ Тито је успео да смањи одбојност Москве према Покрету Несврстаних, што му је био главни циљ. Уз то, створен је темељ за нормализацију билатералних односа, па се сусрет сматрао прилично успешним.

Следећи сусрет догодио се пар месеци после, приликом посете југословенске привредне делегације Москви, у периоду од 2 – 6. јуна 1962. године.⁶⁴ Иако се покушај југословенске делегације да дође до реализације кредитних споразума закључених 1956. године завршио неуспешно, посета је била делотворна. Овом приликом потписан Протокол о увећању робне размене са СССР за период од 1963. до 1965. године. Такође постигнута је сагласност око постепеног неутралисања рестриктивних одредби и политике СЕВ према Југославији.⁶⁵

Међутим, најзначајнији сусрет десио се у септембру 1962. године, приликом посете Брежњева Југославији. Оно што је важно нагласити, иако су сусрети између СССР и Југославије били бројни у овој години, једино се за ову прилику проналазе забелешке о поклонима у Катротечи. Председнику Совјетског Савеза овим путем уручена су четири покона: путнички аутомобил *Застава 1300*⁶⁶, музички орман са уграђеним телевизором, радио апаратом и грамофоном, кожни албум са комплетом грамофонских плоча, ловачка пушка, кал. 12 мм, са златном гравуром и сребреним апликацијама, са текстом посвете на кундаку.⁶⁷ Да би се схватила симболика ових поклона, потребно је објаснити шта се дешавало између ове две земље у току претходних пар година.

Проблем који се јавио између две државе тицао се југословенске политике према Совјетском Савезу. Заправо, још од 1955. године СССР се надао југословенском враћању у лагер. Један од начина да се то постигне била је *Декларација 12 комунистичких и радничких партија социјалистичких земаља*, која је почивала на принципу монолитности у име „виших интереса“ социјализма, изједначавајући овај принцип са социјалистичким блоком.⁶⁸ Пошто се декларација противила начелима СКЈ, југословенска делегација одбила ју је потписати.⁶⁹ Други проблем представљала је совјетска интервенција у

⁶³D. Bogetić, *Jugoslovensko – američki odnosi: 1961 – 1971*, стр. 82.

⁶⁴Исто.

⁶⁵ Исто, 83.

⁶⁶ М. Свијовић, *Uzdarja J.B. Tita kao sastavni deo razmene poklona praćena kroz arhivsku građu i protokole kabineta predsednika republike*, стр. 38.

⁶⁷ Картоотека поклона Ј. Б. Тита

⁶⁸ В. Петрановић, *Istorija Jugoslavije: 1918 – 1988. Knj. 3, Socijalistička Jugoslavija: 1945 – 1988*, стр. 365.

⁶⁹ Љ. Димић, „Вештина политике: Први сусрет Јосипа Броза Тита и Леонида Илича Брежњева (24. септембар - 5. октобар 1962)”. *Уметност и њена улога у историји: Између трајности и пролазних -изама*. Косовска Митровица 2014, стр. 380.

Мађарској. Начин на који је криза решена је сматран за директно мешање у унутрашњу политику, што се такође противило начелима СКЈ. Сукоб је кулминирао у априлу 1958. године, када је донесен Нацрт Програма Савеза Комуниста Југославије.⁷⁰ Совјетско руководство оценило је Програм као напад на совјетски модел социјализма, те је тражило хитне преправке⁷¹, што је било одбијено. Последица сукоба била је, између осталог, Хрушчовљево отказивање поште Југославији само дан пред долазак 10. маја 1958.⁷² Кроз месец дана, Совјетски Савез је једнострано поништио све кредитне и економске споразуме.

У теорији Београдска и Московска декларацији су представљале званично совјетско признање „различитости“ путева социјализма, међутим као што се види, у пракси је било другачије. Узимајући у обзир наведене околности, ауто као поклон није показивао само степен модернизације и успех југословенске индустрије, већ управо тај „различити пут социјализма“ којим је ишла Југославија.⁷³ Наиме, *Застава 1300* производила се у југословенској фабрици *Црвена Застава*, која је сарађивала са италијанском (капиталистичком) фабриком аутомобила *Фиат*. На симболичном нивоу, Застава је представљала југословенски социјализам.

У прилог овоме говори и чињеница да је исти аутомобил, само други модел, поклоњен Брежњеву и 1976. године, када он такође на различите начине покушава ставити Тита под контролу свог утицаја.

Наредне године, у склопу латиноамеричке турнеје, Тито је посетио и Сједињене Америчке Државе. Приликом посете, сусрео се америчким председником Џоном Ф. Кенедијем у Вашингтону, 16. октобра 1963. године. Како је Тито био омражен у америчком јавном међу, америчка страна инсистирала је на неформалној посети. Стого је пажено да двојица председника не буду усликана рициком руковања.⁷⁴ А церемонија размене поклона одвијала се у приваној атмосфери. Том приликом америчком председнику поклоњена је скулптура *Купачица*⁷⁵, рад познатог југословенског скулптора

⁷⁰Lj. Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat*, стр. 243.

⁷¹Исто.

⁷²Исто, стр. 244.

⁷³ R. Vučetić, „Tito’s Africa: Representation of Power during Tito’s African Journeys“, *Tito in Africa. Picturing solidarity*, стр. 32.

⁷⁴D. Bogetić, *Nova strategija jugoslovenske spoljne politike: 1956 – 1961*, стр. 144.

⁷⁵Картотека поклона Ј. Б. Тита

Франа Кршинића, као и потписана Титова фотографија. Анализирајући Картотеку, уочљиво је да су се скулптуре поклањале само (америчким) председницима⁷⁶.

У том тренутку југословенско – амерички односи су изузено лоши. Неколико је догађаја који су Југославију одвојили од САД и чвршће везали са СССР. Најпре, америчка интервенција у Заливу свиња 17. априла 1961. године, коју је југословенско руководство оштро осудило.⁷⁷ Затим, хлађењу односа допинео је и југословенски Закон о штампи којим се ограничава простор обавештајно – информационог деловања страних дипломатских служби.⁷⁸ Али оно што је на крају превагнуло, био је Титов антиамерички говор на првој конференцији Несвртаних у Београду. Као што је већ наведено, иако је Совјетски Савез на дан Конференције вршио атомске пробе, што је било у супротности са југословенским начелима, Тито им је посветио минимално пажње. Наравно, ово се негативно одразило на југословенско – америчке односе. У току наредне године донесена су два закона која су ограничила сарадњу две државе.⁷⁹ Негативне последице одразиле су се и на економском плану. Кредити из Фонда за економски развој су преусмерени на бројне државе Африке, Азије и Латинске Америке.⁸⁰ Ситуација се изменила и по питању војне сарадње. Уколико је желела војно да сарађује са САД морала је приватити успоставу механизма који би проверавао да ли америчко оружје остаје на југословенској територији.⁸¹ Како је ово представљало директно мешање у унутрашње југословенске послове, војна сарадња је обустављена. Као кулминација свих догађаја у току претходних годину дана, усвојена су два амандмана, којим су Југославији одузели статус најповлаштеније нације. Узимајући у обзир све ове догађаје који су претходили сусрету Тито – Кенеди сасвим је јесан уздржан став обојице претседника.

Ипак, Југославији је била потребна како економска, тако и привредна помоћ. И даље је зависила од америчких кредита, а због неродних година и од америчке пшенице. Поклањање скулптуре једног од најзначајнијих југословенских уметника тог времена, указивало је жељу за побољшавањем односа. Овако софистициран поклон поклањао је

⁷⁶Са једним изузетком из 1971. године када је америчком министру трговине С. Старсу поклоњена мала скулптура *Газела*.

⁷⁷D. Vogetić, *Jugoslovensko – američki odnosi: 1961 – 1971*, стр. 20.

⁷⁸ Исто, стр. 21.

⁷⁹Закон о пружању помоћи иностранству (Aid Act) и Закон о проширењу трговине (Trade Expansion Act)

⁸⁰ Кенеди је ради спречавања ширења комунизма на земље Трећег света био спреман да да велике кредитне олакшице и финансијску помоћ свим афро – азијским и латиноамеричким земљама чији су се режими заснивали на политичким постулатима које је заговарала САД. Југославија није више спадала у земље које су сматране америчким савезницима у Хладном рату. Сразмерно томе колико је доприносила јачању америчке а слабљењу совјетске међународне позиције била јој је одређена економска помоћ.

⁸¹ Ово је била последица југословенског ипоручивања оружја Судану и Куби.

искључиво шефовима држава. На важност односа додатно је указивала чињеница да је изабрано дело уметника као што је Ф. Кршинић.

Нове међународне кризе (рат у Вијетнаму и арапско – израелски рат) поново су удаљиле Југославију и Сједињене Америчке Државе једну од друге, па тако за период 1966. и 1967. године нема забележених поклона.⁸² Међутим, већ наредне 1968. године, Југославија поново прави велики заокрет у својој спољној политици. Разлог томе била ја совјетска интервенција у Чехословачкој. Након Прага и Будимпеште, Тито је страховао да је ред дошао и на Београд. Разлог за додатну панику било је и млако реаговање Запада, због чега је војна спремност југословенске војске готово преко ноћи подигнута на највиши ниво.⁸³

Обративши се САД за помоћ добијен је позитиван одговор, упрскоц ранијем развоју ситуације. За сарадњу са Југославијом, САД су подједнако биле заинтересоване, те су одмах изразиле спремност за обновом војне сарадње. Врло брзо започела је испорука војних резервних делова.⁸⁴ Уз војну, стигла је и економска помоћ у виду одлагања отплате једног дела кредита.⁸⁵

Сарадња је настављена доласком Ричарда Никсона на валст у САД 1969. године. Већ наредне 1970. године посетио је Југославију. Том приликом на поклон од Тита добио је табакеру, са угравираним рељефима Јајца, Дубровника и Плитвица, на којој је стајала посвета: *Председнику С. А. Д. Господину Ричарду Никсону. Београд, септембра 1970. Ј. Б. Тито.*⁸⁶ Овај поклон значајан је из два разлога. Прво, иста табакера поклоњена је Брежњеву наредне године, приликом Титове посете Совјетског Савеза. Ово се може објаснити чињеницом, да се због страха од совјетског напада пазило да се ни једним потезом не испровоцира совјетска страна.⁸⁷ Да не би била оптужена за преференције према Западу, дајући исти поклон Југославија је и на симболичном нивоу, ставила обе земље на исту „раздаљину“ од себе.

Друга ствар која је одударала, јесте недостатак поклона у виду уметничког дела неког од југословенских уметника, као што је била дотадашња пракса. Као што је наведено,

⁸² Картоотека поклона Ј. Б. Тита

⁸³ D. Vogetić, „Jugoslovensko – američki odnosi u svetlu vojne intervencije u Čehoslovačkoj 1968“, *Istorija 20. veka* br.2, Beograd 2007, стр. 84.

⁸⁴ Исто, стр. 80.

⁸⁵ Исто.

⁸⁶ „Spisak poklona predsedniku SAD R. Niksonu prilikom posete Jugoslaviji od 30. 9. do 2. 10. 1970.“, (копија документа из архива Југославије, документација МЈ)

⁸⁷ D. Vogetić, *Jugoslovensko – američki odnosi: 1961 – 1971*, стр. 268.

софистициран поклон, указивао је на жељу за добрим односима. Међутим, пазило се да се ни на један начин не покаже склоност ка иједном блоку. Уз то, не треба заборавити да су југословенска и америчка гледишта по питању ситуације у Вијетнаму, али и на Блиском истоку била потпутно супротна, те да су она била често извор сукоба међу њима.

Југословенски председник узвратио је посету Сједињеним Америчким Државама на јесен наредне, 1971. године. Ричарду Никсону је овом приликом поклоњена скулптура Франа Кршинића *Плети ме мајко, плети*, монографија Ф. Кршинића, као и потписана фотографија Ј. Б. Тита⁸⁸. Занимљив је назив али и изглед саме скулптуре: мајка која плете, односно чува своје дете. Да ли може да се тумачи да је Америка мајка која треба да заштити своје дете, од могућег нападача – Совјетског Савеза?

Наиме, циљ југословенске посете САД био је убедити Р. Никсона да ће тренутни југословенски проблеми бити локализовани а политички и економски систем консолидован, те да Југославија остаје важан фактор стабилности у Европи. Међутим, како Д. Богетић наводи, најзанимљивији разговори дешавали су се ван званичних разговора.⁸⁹ Наводно, у току свечане вечере која је припремљена Титу у част, југословенски министар иностраних послова Мирко Тепавац одвукао је америчког министра Вилијама Роџерса у страну и рекао му да разговор са Брежњевим није прошао добро, те да Тито очекује од Роџерса да ће то пренети Никсону. У каснијем разговору Тепавца са Никсоном, југословенски министар изразио је своју забринутост око југословенске будућности након Титове смрти. Плашили су се могуће совјетске интервенције. Тито, страхујући од америчке реакције није ништа званично говорио. Тек после је изјавио радостан због разговора који су водила двојица министара иностраних послова.⁹⁰

У прилог томе, да се од Америке очекивало да се постави у улогу мајке – заштитнице, те да ако буде потребно војно одбрани Југославију, говори и поклон који је овом приликом дат министру иностраних послова В. Роџерса. Реч је о делу југословенског уметника Јашовића, под називом „Ратници“.

Пре одласка у Сједињене Америчке Земље, Тито је посетио Совјетски Савез како би припремио терен за америчко путовање. И даље је међу југословенским руководством

⁸⁸Картотека поклона Ј. Б. Тита

⁸⁹D. Bogetić, *Razgovori Tito – Nikson oktobra 1971. Političke implikacije „Vašingtonske deklaracije“*; Istorija 20. veka br., Beograd 2011, стр. 166.

⁹⁰ Исто.

постојао страх да Београд задеси иста судбина као Будимпешту и Праг, тако да се односу са Совјетима приступало веома пажљиво и опрезно. У Совјетском Савезу југословенски председник је боравио у периоду од 22 – 25. Септембра 1971. године. Била је ово прва совјетска посета Тита од интервенције у Чехословачкој 1968. године. Овом приликом, Брежњеву су поклоњене две ствари: Велика стона сребрена кутија за цигарете, са угравираним рељефима Јајца, Дубровника и Плитвица, те специјални сандук са тридесет флаша жестоког пића.⁹¹ Иста сребрна кутија за цигарете поклоњена је Никсону претходне године, приликом његове посете Београду.⁹² Ово је први и једини пут да је поклоњен исти поклон америчком и совјетском председнику, и то у размаку од годину дана. Приликом сусрета са совјетским председницима увек су им се поклањале ствари високе технологије тог времена. Међутим, Брежњев овог пута добија „само“ табакеру. Као што је већ наведено, плашећи се совјетског напада, југословенско руководство је пазило да ни на један начин не испровоцира совјетску реакцију.

Ипак, следећих неколико година Југославија је ближе сарађивала са СССР него са САД. Наредни сусрет америчког и југословенског председника десио се тек 1975. године, приликом посете Џералда Форда, са супругом Југославији. Са друге стране, Титови сусрети са Брежњевим су настављени током 1972., 1973. и 1976. године.

На позив ЦК КПСС Тито је боравио од 5 – 10. јуна 1972. године у СССР.⁹³ До ове посете дошло је приликом обележавања Титовог осамдесетог рођендана, што је утицало на карактер совјетског прилаза посете. Југословенски председник и остатак функционера дочекани су на највишем протоколарном нивоу.⁹⁴ Овом приликом Тито је одликован орденом Лењина, што је представљало највишу част у Совјетском Савезу. Поред овога, припала му је још једна почаст, додељена му је маршалска сабља.⁹⁵ Са југословенске стране председнику Совјетског Савеза на поклон је предат златни сат *IWC-QUARZ*, електроник са златном наруквицом и угравираним посветом⁹⁶, као и специјални сандук

⁹¹Картотека поклона Ј. Б. Тита.

⁹² Никсон је био први амерички председник који је посетио Југославију. Током ове посете није се ништа конкретно постигло, свако био заинтересован искључиво за своје интересе. Највећи значај био је договор око унапређење билатералних економских односа и америчке подршке југословенском привредном опоравку. На инсистирање Никсона, Југославији дат статус земље у развоју, чиме су створени повољни правни услови за будућу сарадњу Потврђена је спремност да се заложи за испуњене југословенских захтева упућеним америчким и међународним финансијским заједницама.

⁹³Л. А. Величанскаја и др., *Југославија – СССР: сусрети и разговори на највишем нивоу руководиоца Југославије и СССР. Том 2, 1965 – 1980*, Београд 2014, стр. 549.

⁹⁴Исто.

⁹⁵D. Bogetić, „Sovjetska politika prema Jugoslaviji tokom prve faze bipolarnog detanta“, *Istorija 20. veka*, br.2, Beograd 2014, стр. 202.

⁹⁶Картотека поклона Ј. Б. Тита

са тридесет флаша жестоког пића и четрдесетосам флаша црног и белог вина⁹⁷. Оно што је овај сат издвајало од осталих поклона, јесте што није био произведен у Југославији. IWC (International Watch Company) је била швајцарска фирма луксузних сатова, коју се основао амерички инжињер Флорентин Џоунс.⁹⁸ Управо због те чињенице, поклањање овог сата могло сматрати провокацијом, што је било прилично храбро, обрзом да је до претходне 1971. године међу југословенским руководством постојао страх од совјетског напада.

Сусрети током наредне, 1973. године, настављени је у истом маниру. Југословенски председник се најпре сусрео са председником Министарског савета СССР А. Н. Косигином током његове посете Југославији у периоду 24 – 30. септембра 1973. године. Његов задатак приликом ове посете био је да југословенским државницима „прода“ совјетски *Програм мира*. Радило се о политичкој платформи на којој је требало да се заснива спољнополитичко деловање свих социјалистичких земаља.⁹⁹ Такође, планирано је да се у Москви организује састанак свих европских комунистичких партија ради заузимања заједничких ставова по питању савремених међународних ситуација. Титу је ово било прихватљиво само под условом да југословенско руководство буде директно укључено у организацију самог састанка, што је прихваћено. Ипак, свему се приступало веома пажљиво јер су *Програм мира*, као и економска помоћ која је уговорена претходне године, у Југославији су тумачени као део совјетске тактике враћања Југославије у социјалистички лагер.¹⁰⁰

Поновни директан сусрет Тита и Брежњева десио се у Кијеву, где је југословенски председник боравио у периоду 12 – 15. новембра 1973. године. „Атмосфера у свим разговорима била је пријатељска, разговори били отворени и садржајни, пријем председника Тита, целокупан пријем делегације веома срдачни“¹⁰¹, стоји у извештају ССИП-ао совјетско – југословенским разговорима у Кијеву. Како су се раније разматрали конкретни проблеми и видови сарадње, овај пут вођена је само начелна дискусија о даљем унапређењу односа. Ипак, Брежњев ни овог пута није пропустио прилику да

⁹⁷Картотека поклона Ј. Б. Тита

⁹⁸„History“, <<https://www.iwc.com/en/company/history.html>> (22. август 2019.)

⁹⁹ D. Bogetić, „Sovjetska politika prema Jugoslaviji tokom prve faze bipolarnog detanta“, *Istorija 20. veka*, br.2, (2014), стр. 203.

¹⁰⁰ Исто.

¹⁰¹Л. А. Величанскаја и др., *Југославија – СССР: сусрети и разговори на највишем нивоу руководилица Југославије и СССР. Том 2, 1965 – 1980*, стр. 639.

одржи говор о усаглашавању политике социјалистичких земаља, који је тумачен тежњом за повратак Југославије у Источни блок.

Приликом овог сусрета совјетском председнику је поклоњен телевизор *Minivox de lux*, те специјални сандук са тридесет флаша пића.¹⁰² Иако би се телевизор могао тумачити као симбол технолошке супериорности, овај пут преносио је још једну поруку. Наиме, приликом већ поменутог сусрета председника Министарског савета Совјетског Савеза А. Косигина са Титом, осим о *Програму мира* и састанку комунистичких партија разговарало се о информативним делатностима обе државе. Совјетском Савезу замерало се одсуство реципроцитета у информативној области на штету Југославије. Незадовољни одсуством југословенског присуства у совјетским медијима, годинама су упућивали захтеви да се пронађе адекватно решење.¹⁰³ Такође, пажња се скренула и на чињеницу да совјетска влада није прихватила захтев да се у Москви формира југословенски информативни центар по узору на совјетски Дом културе у Београу.¹⁰⁴ Договор о Дому културе није постигнут, али Косигин је пристао да се информативна делатност две државе уговорно регулише посебним актом, чиме су створени услови да Југославија оствари већи утицај у совјетским медијима.¹⁰⁵ Телевизор као поклон, могао је да симболише управо тај договор, који је постигнут свега месец дана пре састанка Тито – Брежњев.

Од Титовог одласка у САД 1971. године до поновног сусрета између америчког и југословенског председника 1975. године, прошле су четири године. У међувремену, Тито се редовно састајао са Брежњевим. Разлози оваквом следу догађања били су међународне природе. Иако се чинило да ће 1973. година и коначан завршетак Вијетнамског рата¹⁰⁶ донети повољније услове за развој међудржавних односа, није било тако. Исте године избијају ратови на Кипру, Чилеу и Панами, а ове две земље заузимале су супротне ставове по овим питањима. Погоршању односа допринео је нафтни ембарго који су Уједињене Арапске Земље наметнуле савезницама Израела 1973. године. Како је

¹⁰²Картотека поклона Ј. Б. Титатека

¹⁰³ D. Vogetić, „Sovjetska politika prema Jugoslaviji tokom prve faze bipolarnog detanta“, *Istorija 20. veka*, br.2, (2014), стр. 204.

¹⁰⁴Исто 205.

¹⁰⁵ Исто.

¹⁰⁶Велики број цивилних жртава, које су биле последица напада америчке авијације изавало је бурну реакцију у Југославији. Зграда америчког конзулата у Загребу преко ноћи офармаба је у црвено и исписана увредљивим порукама. Млака реакција југословенске власти изазвала је протест америчких државника.

Југославија била савезница УАР, а САД глава савезница Израела, дошло је до новог сукоба интереса.

Током 1974. године главни камен спотицања у југословенско - америчким односима био је Медитеран. Најпре се одиграо нови – стари сукоб између Југославије и Италије око линије разграничења у реону Трста (Зоне Б). Разлог због кога је ово утицало на односе између САД и Југославије јесте учешће НАТО бродова, то јесте Шесте америчке флоте заједно са италијанским оружаним снагама у сукобима око Трста.¹⁰⁷ Ипак, 1974. година донела је и склапање споразума Израела са Египтом и Сиријом и тако створила услове за побољшање односа између америчке и југословенске државе.¹⁰⁸

У међувремену у САД се десила Афера Вотергејт. Једна од последица овог догађаја била је да амерички председник није више могао самостално доносити важне одлуке без одобрења Конгреса. Због оваквог следа догађаја, југословенско руководство је очекивало нагли заокрет у америчкој спољној политици, јер током претходне две деценије никад није имало наклоност америчког Конгреса. Ипак, до овог није дошло. Друга важна последица јесте оставка Ричарда Никсона на место председника САД и долазак Џералда Форда на његово место. По преузимању функције, Форд је послао срдечно писмо југословенском председнику, са жељом да се убрзо сусретну.¹⁰⁹ Кроз годину дана, овај сусрет се и реализовао. Током 1975. године Џералд Форд је боравио у званичној посети Југославији.

Пре званичне посте америчког председника, десила су се два значајна сусрета између америчке и југословенске стране. Најпре, 9. јануара делегација Представничког дома америчког Конгреса посетила је Југославију.¹¹⁰ Конгресмени су исказали жељу за проширивањем сарадње како на привредном плану тако и на чешћим контактима представника два парламента. Затим, у марту југословенски премијер Џемал Биједић посетио је САД.¹¹¹ Колико је ова посета била значајна говоре последице које је оставила за собом. Након посете, у Југославији и САД по први пут основане паралелне организације привредника из две земље. У Београду то је била Југословенска комора за унапређење привредне сарадња са САД, као део Привредне коморе Југославије, а у САД

¹⁰⁷D. Bogetić, *Jugoslovensko – američki odnosi u vreme bipolarnog detanta: 1972 – 1975*, Beograd, 2015, стр. 101.

¹⁰⁸Исто, стр. 99.

¹⁰⁹Исто, стр. 105.

¹¹⁰Исто, стр. 217.

¹¹¹Исто, стр. 219.

Америчко-југословенски економски савез са Управним одбором (US –Yugoslav Economic Council USYEC).¹¹² Оно што је важно истаћи да су ова два представништва преузела улогу посредовања у јачању привредних веза између југословенских и америчких предузећа.¹¹³

Као што видимо, позитиван тренд економске сарадње је настављен. О томе сведочи све успешнија сарадња Југославије са Експорт банком, али и чињеница да је упркос новом Закону о трговини, којим је озакоњена дискриминација и селективни прилаз САД земљама у развоју (комунистичке земље, земље ОПЕК...) Југославија задржала свој ранији положај, статус најповлаштеније нације.¹¹⁴

Амерички председник боравио је у Београду у периоду 3 – 4. августа 1975. године. Овом приликом уручена му је склуптура Мире Сандић *Велики дечији хор*, затим колекција од двадесет флаша жестоког пића и потписана фотографија југословенског председника¹¹⁵ Као што је већ неколико пута наведено, уметничка дела представљала су софистициране поклоне којима се изражавала жеља за бољим међудржавним односима. О томе сведочи и чињеница да су се од Фордовог доласка на власт односи знатно унапредили – инсистуционим повезивањем и унапређењем економске сарадње.

Наредне 1976. године, југословенски председник после краће паузе, боравио је у званичној посети Совјетском Савезу. Оно што је значајно јесте да се у Картотеци поклона, не проналазе се значајнији поклони за период 1974 – 1975. године.¹¹⁶ Шта се десило у претходне две године?

Најпре, потребно је вратити се у 1974. годину када је избио инцидент, који је нарушио односе две земље. Наиме, у Бару током 6. и 7. априла 1974. године организован је Конгрес просовјетски настројених комуниста.¹¹⁷ Овај скуп повезиван је са неоинформбироовским деловањем подстицаним из Совјетског Савеза. Учесници конгреса су убрзо потом похапшени и осуђени на затворске казне. Ово је био први пут у историји једне комунистичке земље да је одржан скуп друге илегалне комунистичке партије.¹¹⁸ Југословенско руководство тражило је од Совјета да реше проблем. Иако су

¹¹²D. Bogetić, *Jugoslovensko – američki odnosi u vreme bipolarnog detanta: 1972 – 1975*, стр. 229.

¹¹³Исто, стр. 230.

¹¹⁴Исто, стр. 219.

¹¹⁵Картотека поклона Ј. Б. Тита

¹¹⁶За 1974. годину залебежен је свега један поклон и то према Александру С. Шорникову, који је био народни херој Совјетског Савеза, док за 1975. годину ни један.

¹¹⁷D. Bogetić, *Jugoslovensko – američki odnosi u vreme bipolarnog detanta: 1972 – 1975*, стр. 106.

¹¹⁸Исто.

били предусредљиви, југословенски званичници се нису либили да искажу незадовољство (не)решавањем проблема. Са друге стране Барски случај и све што га ја пратило имало је позитивно дејство на америчку перцепцију југословенске политике крајем 1974. године.¹¹⁹

Друга ствар, у јуну 1976. године одржана је Конференција комунистичких партија у Берлину. На конференцији се јасно видео расцеп између западноевропских комунистичких партија са једне и Совјетског Савеза и њему потчињених партија са друге стране. Жеља Брежњева била је да овом приликом врати углед СССР међу остатком комунистичких партија те да их тешње веже за себе. Идеја је била да се заузму заједнички (совјетски) ставови по свим међународним питањима. Међутим, западноевропске патије, којима се прикључила и Југославија биле су изразитво против овог концепта.

Брежњев је боравио у Југославији у званичној посети од 14 – 17. новембра 1976. године.¹²⁰ За време посете, како се сазнаје из дописа службе Протокола Председника Републике¹²¹ први човек Совјетског Савеза славио је свој седамдесети рођендан. Поводом те прилике, од Тита је добио Путнички аутомобил *Застава 101-LM*, као и колекцију од двадесет флаша жестоког пића.¹²² Ово је био други пут да Брежњев од југословенског председника на поклон добије аутомобил. Исти аутомобил другог модела, *Застава 1300*, поклоњен је током њиховог сусрета 1962. године. Осим поклона, индентичне су биле и позадине догађаја. Брежњев је поново на различите начине, који су наведени, покушавао да стави Југославију и Тита под своју контролу. Тако да је Тито и овог пута настојао да пренесе исту поруку. Аутомобил *Застава* који је био симбол југословенског социјализма, требала је Брежњева подсетити на начела Београдске и Московске декларације. Посебно занимљива је чињеница је да у белешци Протокола стоји да ће израда нарученог возила бити обављена према нормама за западноевропско тржиште. Ако се подсетимо да је на конференцији у Берлину, где се одвио сукоб западноевропских комунистичких партија и Совјетског Савеза, Југославија стала на страну првих, поклањаље аутомобила са оваквим карактеристикама додато је наглашавало Титову поруку.

¹¹⁹Исто, срт. 111.

¹²⁰Л. А. Величанскаја и др., *Југославија – СССР: сусрети и разговори на највишем нивоу руководилаца Југославије и СССР. Том 2, 1965 – 1980.*, стр. 730.

¹²¹ „Predlog poklona druga predsednika i drugarice Broz, Leonidu Brežnjevju, supruzi i članovima partije, prilikom posete Jugoslaviji u vremenu 14. XI. do 17. XI. 1976. g.“, (копија документа из Архива Југославије, документација МЈ)

¹²²Картотека поклона Ј. Б. Тита

Међутим, приликом и овог састанка двојице председника, Брежњев је настојао убедити Тита на још приснију сарадњу Југославије и СССР, на уједначенију совјетску и југословенску спољну политику, те да што пре започне сарадња на пољу идеологиј¹²³ Са друге стране упућен је и низ критика на рачун југословенског унутрашњег система. Југословенска страна одбила је све ове предлоге, као и критике са напоменом да се о свему овоме расправљало на Берлинској конференцији, те да нема потребе враћати се на та питања.

Јосип Броз Тито узвратио је Совјетима посету већ наредне године. У периоду од 16 – 26. августа 1977. године боравио је у Москви. Овом приликом југословенски председник одликован је Орденом октобарске револуције¹²⁴, који је био други у рангу совјетских ордења. Брежњев је добио на поклон персијски тепих *Исфрахан* и колекцију од двадесет флаша жестоког пића и четрдесет осам флаша вина.¹²⁵ Недостатак поклона из домена високе технологије је одудрао од ранијих поклона совјетскоком председнику. Иако је тепих као поклон био нижег реда од технолошких достигнућа, чиме се одговорило на нижерањирани орден, носио је са собом политичку поруку. Исфрахан је покрајна у Ирану. Наиме, још у току Другог светског рата 1941. године, англо – совјетске трупе извршиле су инвазију на Иран како би се домогле његових назалишта нафте.¹²⁶ Потписивањем споразума наредне, 1942. године савезничке трупе обавезале су се да ће поштовати иранску независности, те ће се шест месеци након рата повући са његове територије.¹²⁷ Међутим, по завршетку рата совјетске трупе одбиле су напустити северне територије, чиме је започела Иранска криза, прва криза Хладног рата.

Посета је била оптерећена проблемима између ове две земље који су се дешавали у току претходних година, али о њима се није расправљало. Такође, током овог сусрета изостале су совјетке критике на рачун југословенске унутрашње политике. Главни разлог овој промени била је међународна ситуација. Совјетски Савез се суочавао са озбиљним потешкоћама у политици детанта и у односима са САД. Са друге стране, совјетски утицај све је више слабио у земљама Африке, као и на Блиском Истоку. На шта је Тито алудирао поклонивши му овај тепих. Ситуацију је додатно компликовала промена власти

¹²³Л. А. Величанскаја и др., *Југославија – СССР: сусрети и разговори на највишем нивоу руководилаца Југославије и СССР. Том 2, 1965 – 1980*, стр. 734.

¹²⁴Исто,стр. 791.

¹²⁵Исто.

¹²⁶ D. Stojanović, *Rađanje globalnog sveta 1880 – 2015: vanevropski svet u savremenom dobu*, Beograd, 2015, стр. 205.

¹²⁷ Исто.

у Кини, што је последично значило и значајне измене и њеној спољној политици. Управо због тога, Тито је после посете Совјетском Савезу, планирао посету Кини. Приснија југословенско – кинеска сарадња од 1975. године није одговарала Совјетима и је натерала Брежњева да буде што предусретљивији према Титу, те да се уздржи сваке критике.

Са друге стране, Фордова посета Југославији 1975. године означила је почетак релативно стабилног раздобља у југословенско – амерички односима.¹²⁸ Са доласком Џими Картера на власт 1977. године, то се није променило. Ступивши на власт, најавио је да напушта политику својих претходника, те да ће се усредсредити на умеренију, мање агресивну политику. Иако се ово није показало најистинитијим, допринело је зближавању Југославије и САД. Индикатор побољшаних односа били су бројни сусрети америчких и југословенских званичника током наредне две године. Најзначајнија међу њима, била је посета новог америчког председника Југославији у периоду 3 – 4. августа 1977. године. Картер је на поклон добио уметничко дело *Мајчина брига*, Ивана Мештровића и потписану фотографију Јоципа Б. Тита.¹²⁹ Пошто је у раду симболика уметничких дела најугледнијих југословенских уметника (попут Мештровића) неколико пута објашњавана, нема потреба понављати се. Поклон истог ранга, Икона и књига *Благо Југославије*¹³⁰, добио је и наредне године, приликом Титове узвратне посете САД у марту 1978. године.

Као што је наведено, био је ово период југословенско – америчке сарадње. Југославија и Покрет Несврстаних имали су подршку америчког председника у спровођењу своје политике. Заузврат, Ј. Б. Тито обавезао се да ће на себе преузету улогу посредника између америчког и совјетског председника. На крају свог боравка у САД, Тито је позвао Картера да посети Југославију, што је он и прихватио. Међутим, ово је ипак био њихов последњи сусрет. Због осталих обавеза, Картер је посетио Југославију тек у септембру 1980. године, четири месеца по смрти југословенског председника.

¹²⁸ М. Милошевић, Д. Богетић, *Југославија – Сједињене Америчке Државе: сусрети и разговори највиших званичника Југославије и САД: 1955 – 1980*, стр. 127.

¹²⁹Картотека поклона Ј. Б. Тита

¹³⁰ Картотека поклона Ј. Б. Тита

Тито и „остали“

Други део рада говори о размени поклона југословенског председника Ј. Б. Тита са „осталима“. Под овим термином обухваћени су сви они који нису били део званичног државног врха Сједињених Америчких Држава или Совјетског Савеза. Поред општих запажања, највише пажње посвећено је најзанимљивијим и најзначајнијим поклонима, као и њиховом значењу у тренутку у којем су поклањани. Међу њима извајају се поклони америчким астронаутима летилице *Аполо 11*, поклони хуманитарним организацијама, докторима који су се бринули о Титу пред крај његовог живота и други.

При првом погледу на Катротеку поклона Јосипа Брзоа Тита, која је као што је претходно наведено, послужила као главни извор за писање овог рада, уочљиво је да је број поклона према Совјетском Савезу далеко већи. Ако говоримо о тачним цифрама, ради се о 834 совјетска поклона наспрам 154 америчка.¹³¹ Само на основу овог податка могло би се закључити да је Југославија била у далеко бољим односима са својим идеолошким савезником него са Сједињеним Државама. Али, ако се у обзир узме чињеница да је у протоколу америчке државне администрације постојало правило да се поклони размењују искључиво између председника држава и њихових супруга (ово такође важило и за највише државнике, министре, државне секретаре и слично)¹³², ствар добија другачију перспективу. У обзир треба узети и чињеницу да због немогућности приступа фонду КПП, где се налазе подаци о размењеним поклонима, немогуће је сагледати ширу слику. Још једно правило америчког протокола било је и то да се церемонија размене поклона одвија искључиво у прихватној атмосфери, далеко од камера и очију јавности.¹³³ Са друге стране, пракса Совјетског Савеза налагала је све супротно. У складу са идеологијом, поклони су се додељивали свима, од председника до куvara и шофера а сама церемонија примопредаје поклона је била јавна и медијски праћена.

Како ништа није случајно и произвољно, тако је и са протоколом размене поклона код обе државе. Са једне стране биле су Сједињене Америчке Државе, предводница капитализма, у којима се тачно знало ко је на врху а ко на дну лествице, где се новац не троши уколико није непотребно. Самим тим, „обични“ људи попут куvara и шофера, не

¹³¹ Катротека поклона Ј. Б. Тита

¹³² М. Свијовић, *Uzdarja J.B. Tita kao sastavni deo razmene poklona pracenja kroz arhivsku gradju i protokole kabineta predsednika republike*, стр. 37.

¹³³ Исто.

могу донети никакву користе, те се на њих новац и не троши. Са друге стране, идеологија Совјетског Савеза проповедала је нешто сасвим сутротно. Пошто су, бар у теорији сви били једнаки, сви су полагали исто право на поклон. Наравно, положај који је особа заузимала у друштву диктирао је какав поклон ће добити. Тако на пример, Титова фризерка А. М. Димотренко, која се бринула о његовој и фризури његове супруге Јованке Броз, током њихове посете Кијеву у периоду 12 – 15. новембра 1973. године, на поклон добила кристалну вазу, подметач од пашке чипке и бомбоњеру *Галерија*.¹³⁴ А лични возачи председника и његове супруге су том приликом добили по комплет златних дугмади за манжете.¹³⁵

Због правила америчког протокола, примери оваквих поклона према САД су ретки, али ипак постоје. Доказ да за свако правило постоји изузетак, јесте 1971. година. Пошто је амерички председник Ричард Никсон посетио Југосавију 1970. године, Тито одлучује да посету узврати одмах наредне године. Плашећи се евентуалног совјетског напада, југословенско руководство настојало је да одржи што боље односе са САД.¹³⁶ Услед оваквих околности, поред поклона државним званичницима о којима је већ било речи, поклоне су добијали и „остали“. Ипак, ни овог пута поклони нису давани обичним радницима (попут шофера, фризерки, спремачица, радника обезбеђења..) него искључиво њиховим шефовима. Тако на пример, Мери Вилрди, главна домаћица у вили *Блер Хаус* на поклон је добила стону гарнитуру за шест особа и златни *IWC* сат.¹³⁷ Док је Мос Башер, шеф протокола, на поклон добио сребрну столну кутију за цигаре и потписану фотографију Ј. Б. Тита.¹³⁸

Свемирска трка

Поред борбе за утицај, утрком за снажнијим наоружањем, у току Хладног рата водила се још једна – Свемирска трка.¹³⁹ Иако је Совјетски савез водио до самог финиша, слетањем америчких астронаута на Месец 21. јула 1969. године, САД су однеле победу.

¹³⁴ Картотека поклона Ј. Б. Тита

¹³⁵ Картотека поклона Ј. Б. Тита

¹³⁶ D. Vogetić, *Jugoslovensko – američki odnosi: 1961 – 1971*, стр. 327.

¹³⁷ Картотека поклона Ј. Б. Тита

¹³⁸ Картотека поклона Ј. Б. Тита

¹³⁹ Свемирска трка представљала је борбу Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза за свемир. Трка је започела лансирањем совјетске летилице *Спутњик 4*. октобра 1957.године, што је Совјетима у старту дало знатну предност. Слањем првог живог бића (пса Лајке), првог човека, а затим и прве жене у

Када је реч о југословенско – америчким односима, шездесете године XX века биле су изразито бурне. Ипак, услед различитих међународних околности, пред крај деценије ствари су се ишле добрим током. Већ од самог почетка 1968. године уочава се да је присутно интересовање за побољшање односа.¹⁴⁰ Међутим, тек се совјетска интервенција у Чехословачкој исте године може сматрати правом прекретницом. Плашећи се сличног сценарија у Београду, југословенско руководство окренуло се Сједињеним Америчким Државама, које су радо рихватиле улогу заштитнице, те обећале помоћ у виду наоружања.¹⁴¹ Сарадња је убрзо обновљена и на економском пољу, те је Југославији продужен рок отплате кредита.¹⁴² Важно је истаћи, да је током шездесетих година сарадња на пољу нуклеарних и свемирских истраживања између Југославије и САД била на високом нивоу. Тако на пример, југословенска делегација са Слободаном Накићеновићем прихвата позив америчке Атомске комисије да посети САД, те започне преговоре о сарадњи и посети америчке атомске институте.¹⁴³ А шест година после, у марту 1966. године озапочели су преговори о сарањи на Насином програму посматрања сателита.¹⁴⁴

Крај шесте деценије XX века донео је и крај утрке за Месецом. По повратку на Земљу трочлана посада летилице *Аполо 11*, коју су чинили Нил Амстронг, Едвин Олдрин и Мајкл Колинс започела је велику турнеју (*Goodwill tour*), која је обухватала двадесет и две земље. Међу одабраним државама, нашла се и Југославија, која је уједно била и једина социјалистичка земља коју је овај тројац посетио.

У Београду, посада је дочекана је уз највеће почести. Астронаути су у главном граду боравили у периоду 18 – 20. октобра 1969. године, што је био најдужи период њиховог задржавања у неком од градова у току турнеје.¹⁴⁵ Приликом свечаног сусрета са Титом, уручили су му реплику плакете са поруком коју су оставили на Месецу. Југословенски председник је потом одликовао сваког астронаута појединачно *Орденом југословенске*

свемир, Совјети су све време били у предности. Ипак, ову битку нису добили. Слетањем Нил Амстрога на Месец 1969. године, САД су однеле убедљиву победу.

¹⁴⁰ R. Vučetić, Komadić Meseca za druga Tita (Poseta posade Apolo 11 Jugoslaviji), u: 1968 - četrdeset godina posle, Beograd 2008, стр. 317.

¹⁴¹ D. Bogetić, „Jugoslovensko – američki odnosi u svetlu vojne intervencije u Čehoslovačkoj 1968“, *Istorija 20. veka* br.2 (2007), стр. 80.

¹⁴² Исто.

¹⁴³ R. Vučetić, Komadić Meseca za druga Tita (Poseta posade Apolo 11 Jugoslaviji), u: 1968 - četrdeset godina posle, Beograd 2008, стр. 318.

¹⁴⁴ Исто.

¹⁴⁵ R. Vučetić, Komadić Meseca za druga Tita (Poseta posade Apolo 11 Jugoslaviji), u: 1968 - četrdeset godina posle, Beograd 2008, стр. 318.

звезде са лентом, које је било друго по рангу југословенско одликовање које се могло доделити страним држављанима.¹⁴⁶ Иако је постојало правило да особе које добију одликовање не смеју добити поклоне¹⁴⁷, сваки од астронаута добио је по златну фабричку табакеру са угравираном посветом¹⁴⁸, док су њихове супруге добиле по златни брош са коралним камењем.¹⁴⁹ По завршетку турнеје, амерички предсеник Р. Никсон послао је светским лидерима, међу којима се нашао и Тито 0,05 грама месечеве прашине и заставу земље (Југославије у овом случају) коју је посада носила.¹⁵⁰

Током свемирског надметања Југославија је била домаћин и совјетским астронаутима. Већ 1961. године, након свог великог успеха Јуриј Гагарин добио је позив да посети Југославију. Међутим, како се наводи због његових других ангажмана, позив је одбијен.¹⁵¹ Као замена, Југославију је 19. септембра 1962. године посетио Герман Титов, други човек који је боравио у космосу. Том приликом, на поклон је добио Златни мушки сат *Патек* са факсимилом,¹⁵² а уручен му је орден југословенске заставе са лентом. Битно је истаћи да је оредн југословенске заставе трећи у хијерархији југословенског ордења страним државницима. Што значи, да је био одликован за један ранг нижим орденом него амерички астронаути. Две године после, 19. септембра 1964. године Југославију је посетио је Андријан Николајев, трећи човек који је икада боравио у свемиру, а након њега 29. септембра 1967. године и Павел Попович, четврти човек у свемиру. Иако су се посете совјетских астронаута током шездесетих године низале једна за другом, ни једна од њих није била у рангу Гагаринове посете. Сама чињеница да није посетио Југославију, иако је у склопу своје турнеје посетио многе земље Источног блока (Куба, ЧССР, Мађарску...) говори да Југославија ипак није била приоритет. Узевши то у обзир, као и чињеницу да Титов приликом посете добија орден нижег ранга него амерички астронаути, може се закључити да је Југославија по питању свемира ипак нагињала ка америчкој страни, упркос балансираној политици коју је водила.¹⁵³

¹⁴⁶ Прво одликовање у хијерархији је било *Орден југословенске велике звезде*, које је било намењено искључиво шефовима држава.

¹⁴⁷ М. Свијојић, *Uzdarija J.B. Tita kao sastavni deo razmene poklona praćena kroz arhivsku građu i protokole kabineta predsednika republike*, стр. 43.

¹⁴⁸ Картотека поклона Ј. Б. Тита

¹⁴⁹ Картотека поклона Ј. Б. Тита

¹⁵⁰ R. Vučetić, *Komadić Meseca za druga Tita (Poseta posade Apolo 11 Jugoslaviji)*, u: 1968 - četrdeset godina posle, Beograd 2008, стр. 337.

¹⁵¹ Исто, 332.

¹⁵² Картотека поклона Ј. Б. Тита

¹⁵³ R. Vučetić, *Komadić Meseca za druga Tita (Poseta posade Apolo 11 Jugoslaviji)*, u: 1968 - četrdeset godina posle, Beograd 2008, стр. 331.

Културна сарадња

Да су шездесете биле период југословенско – америчке сарадње сведочи и потписивање Фулбрајтове стипендије у новембру 1964. године.¹⁵⁴ Стипендија је носила назив по председнику спољнополитичког комитета Сената Ј. В. Фулбрајту, који је заједно са супругом посетио је Југославију у новембру 1964. године. Према Картотеци, сенатор и његова жена добили су само по потписану фотографију југословенског председника, односно његове жене. Узимајући у обзир значај стипендије, као и важност сенаторског пара, мало је вероватно да се ово заиста догодило. Иако ову информацију није могуће проверити у поменутом фонду, као што је већ неколико пута наведено, са великом сигурношћу се може претпоставити да су сенаторском пару уручени много скупоценији поклони.

Током сусрета потписан је Споразум о културној и просветној сарадњи Југославије и САД. Тиме је омогућена размена студената, професора и научника између две земље. Радило се о изузетно важном доументу, који је многим студентима омогућио је одлазак у САД (који је иначе мало људи могло приуштити), упознавање са америчком културом али и начином живота. Ово је само још један пример специфичности југословенског положаја у Хладном рату јер је она била прва и једина социјалистичка земља са којом је овај споразум потписан.

Поклони установама

Нису само појединци добијали поклоне. Приликом својих путовања Тито је често даровао различите хуманитарне организације. Тако на пример, током посете Совјетском Савезу у јуну 1956. године, Тито је граду Москви поклатио Комплетну опрему намештаја и играчака за Реонско дечије обданиште.¹⁵⁵ А уз то било је наложено да је деци поделе чоколаде и играчке.¹⁵⁶

Ово је период успостављања сарадње између две државе. Као што сам већ напоменула, приликом доласка Никите Хрушчова у Београд 1955. године, односи између Југославије и Совјетског савеза званично су обновљени. Наредне године, југословенски председник

¹⁵⁴ D. Bogetić, *Jugoslovensko – američki odnosi: 1961 – 1971*, стр. 175.

¹⁵⁵ “Spisak poklona koje su drug Predsednik I drugarica Broz poklonili gradu Moskvi , prilikom boravka u SSSR od 1. do 23. 6. 1956. g.” (копија документа из Архива Југославије, документација МЈ)

¹⁵⁶ Исто.

узвратио је посету, када су и уручени поменути поклони. Како је овај период био посвећен обнављању међудржавне сарадње, обе стране максимално су се трудиле.

Због измирења са СССР, у САД јавила се сумња о могућем југословенском повратку у социјалистички лагер.¹⁵⁷ Да Југославија нема намеру да се одриче своје слободе, Тито је изнова и изнова доказивао у току наредних година и деценија. Ипак, измирење са источном страном утицало је на југословенске односе са западном. Упркос томе, у другој половини педесетих година Тито се трудио да одржи добар положај према америчкој страни. Томе сведочи и поклон новооснованом *Институту Елеонор Рузвелт* за испитивање рака у САД, 1959. године. Том приликом она је прослављала свој седамдесет и пети рођендан. На предлог Протокола, а одлуком Тита Институту је послана скулптура Франа Кршинића *Полулежећа фигура*.¹⁵⁸ Као што се види из приложеног, традиција давања поклона САД у виду уметничких дела је настављена. Протокол је сматрао да би продајом ове мермерне скулптуре у Америци „постигла знатно већа цена, јер је ова скулптура врло репрезентативна и на високом нивоу“¹⁵⁹, те да би се добијени новац могао преусметири на важније ствари. Што сведочи и о Ф. Кршинићу као цењеном и вреднованом уметнику.

Током 1959. Југословенски председник имао је још један занимљив сусрет. Наиме, 14. септембра те године сусрео се са директором америчког листа *True*, Ралф Дејом. На основу каталога изложбе *Ловачко оружје Јосипа Броза Тита*, који је приредио Музеј Југославије, знајемо да је Тито на поклон добио ловачки карабин система *Weatherby Mark V*.¹⁶⁰ Према познаваоцима оружја, ово је била једна од најбољих пушака свога времена.¹⁶¹ Са друге стране, из непознатих разлога, у Картотеци поклона не постоји запис о томе шта је Ј. Б. Тито поклатио свом саговорнику овом приликом.

Као што је већ наведено, лов је имао специфичну улогу у спољнополитичким односима међу земаљама у току Хладног рата. Током лова, у мање званичној атмосфери, водили су се озбиљни политички разговори. Тито је често користио овакве прилике да разговара

¹⁵⁷ Т. Јаковина, *Социјализам на америчкој пшеници*, стр. 97.

¹⁵⁸ М. Свјивић, *Уздарја Ј.В. Тита као саставни део размене поклона праћена кроз архивску грађу и протоколе кабинета председника републике*, стр. 43.

¹⁵⁹ Исто.

¹⁶⁰ *Ловачко оружје Јосипа Броза Тита*, Музеј историје Југославије, Београд 2008., стр.48.

¹⁶¹ „Ту је све једноставно врхунско! Тест карабина Weatherby Mark V“, *Kalibar.rs*, <<http://www.kalibar.rs/code/navigate.php?Id=108&editionId=142&articleId=562>> (23. август 2019.)

са својим гостима. Са друге стране, његва срост према лову била позната ствар, тако да је често добијао поклоне у виду оружја.¹⁶² О томе сведочи и овај ловачки карабин.

Овај сусрет занимљив је из неколико разлога. У том тренутку односи између две земље се полако заоштравају, највише због америчког конгреса који је изразито антијугословенски настројен.¹⁶³ Са друге стране, један очигледно врло утицајан и моћан човек састаје се са Ј. Б. Титом и поклања му прилично скупоцен и значајан поклон. Ово је још чудније, због чињенице да је Југославија али и сам Тито током скоро читавог свог постојања били негативно представљани у америчкој штампи. Међутим, због немогућности коришћена фонда КПП детаљи овог сусрета нису познати.

Последњи поклони

Последњи поклони Ј. Б. Тита према обе стране забележени су 6. јануара 1980. године. Били су немењени двојици доктора, америчком проф. др Мајкл Дебекију из Хјустона (САД) и совјетском проф. др Марат Књазеву из Москве (СССР).

У току 1979. године здравствено стање југословенског председника се нагло погоршало. Поред дијабетеса са чим се дуго борио, имао је срчане тегобе, те проблеме са реуматизмом, а пред крај 1979. године јавили су се и први проблеми у циркулацији леве ноге. Одмах се започело са лечењем, а Тито је убрзо пребачен у Клинички центар у Љубљани. С обзиром на његове одмакле године (88) радило о веома опасном стању. Зато су поред југословенских, сазвани и најбољи светски стручњаци за васкуларну хирургију - проф. др Мајкл Дебекиј и проф. др Марат Књазев. Они су заједно са члановима лекарског конзилијума, 6. јануара на Брду код Крања посетили и прегледали Тита.¹⁶⁴ Након прегледа Тито је лекаре задржао на ручку, када су им највероватније поклони уручени. Амерички доктор М. Дебекиј овом приликом добио је гарнитуру од три златника и једног сребрењака, те фотографију југословенског председника са посветом у сребрном раму.¹⁶⁵ Са друге стране доктор из Совјетског Савеза, М. Књазев добио је дупло више поклоне. Поред гарнитуре од три златника и једног сребрењака и

¹⁶² R. Vučetić, „Tito’s Africa: Representation of Power during Tito’s African Journeys“, *Tito in Africa. Picturing solidarity*, стр. 41.

¹⁶³ D. Bogetić, *Nova strategija jugoslovenske spoljne politike: 1956 - 1961*, стр. 280.

¹⁶⁴ S. Ivanc i dr, *Titova poslednja bitka*, Београд 1981, стр. 6.

¹⁶⁵ Картотека поклоне Ј. Б. Тита

потписане Титове фотографије¹⁶⁶, на поклон је добио и кофер од скаја, те колекцију од четири флаше жестоког пића.¹⁶⁷ Што се тиче овог конкретног случаја, врло је могуће да су оба доктора добила индентичне поклоне, али да их у Картотеци због неког разлога нема. Истражујући документацију у Музеју Југославије, проналазе се фотокопирана документа из Архива Југославије, која су значајно допуњују информације из Картотеке поклона Ј. Б. Тита. Нажалост, додатне информације о овим поклонима у поменутој документацији не постоје.

У току неколико наредних месеци лечење је интензивирано, нажалост без стварног помака. Из дана у дан, Титу се здравствено стање све више погоршавало док најзад у послеподневним часовима 4. маја 1980. није преминуо.¹⁶⁸

Због лошег здравственог стања, последњих пар месеци Броз се није састајао ни са ким, сем са члановима породице, најближим сарадницима и докторима. Тако да су горепоменути поклони докторима уједно били и последњи које је југословенски председник некеме уручио. На тај начин, успео је до краја свог живота, бар на симболичном нивоу, да успешно балансира између Истока и Запада.

¹⁶⁶ Картотека поклона Ј. Б. Тита

¹⁶⁷ Картотека поклона Ј. Б. Тита

¹⁶⁸ S. Ivanc i dr, *Titova poslednja bitka*, Beograd 1981, стр. 28.

Закључак:

Положај Југославије у току Хладог рата био је крајње специфичан. Приликом прве три године (1945 – 1948) као део Источног блока, сарађивала је исључиво са земљама лагера. Међутим, након избацивања из истог, окренула се Западу и следећих седам година свој развој базирала на економској, војној и привредној помоћи Сједињених Америчких Држава. Како се везивање само за један блок није показало најбољим решењем, Југославија се окренула земљама Трећег света, пре свега Египту и Индији, са којима је 1961. године формирала, трећи „несврстани“ блок.

Иако на почетку, покрет Несврстаних није схватан озбиљно ни са источне ни са западне стране, врло брзо се наметнуо као равноправан политички чинилац. Како им само име каже, Несврстани нису припадали ни једном блоку, те као такви често су били у прилици да балансирају између две стране. Као једна од предводница, и сама Југославија се често налазила у таквим ситуацијама. Управо, циљ овог рада и јесте да представи балансирање Југославије између ове две земље, али преко политике поклона њеног председника.

Иако се на први поглед чинила као успутна и неважна ствар, пракса размене поклона била је веома важан чинилац сусрета државника две земље. Да институција поклона није била тривијална, говори и чињеница о постојању посебних институција у оквиру председничких канцеларија које су се бавиле њиховом набавком. Као што је наведено, одабир поклона није била једноставна ствар. На високополитичком нивоу, поклон морао је да одражава национални идентитет државе, да носи јасну политичку поруку, а неретко и да покаже економски развој земље.

Када је реч о југословенским поклонима према Совјетском Савезу и САД, оно што се на први поглед може закључити јесте да су поклони према ове две државе били подељени у две категорије: представницима Совјетског Савеза углавном су поклане ствари високе технологије, док је највећи број поклона америчким представницима био уметничке природе. Међутим, дубљом анализом показало се, иако су поклони били категоризовани, сваки од њих носио је специфичну политичку поруку. Која је то порука била зависило је и од међудржавних односа, али и од међународне позиције одређене државе у датом тренутку.

Разлог југословенског поклањања предмета високе технологије Совјетском Савезу био јевинше него очит. Јасно се стављало до знања да иако избачена из лагера и лишена сваке

помоћи, Југославија се успела развити у модерну и технолошки развијену земљу. Са друге стране, када је реч о америчкој страни, уметничко дело представљао је префињен поклон. Иако су током године због највећег броја међународних питања нализе на супротним странама, развој Југославија у много чему зависио је од америчких кредита. Поклањајући уметничка дела најеминентнијих југословенских уметника, попут Мештровића, Кршинића и других, јасно се изражавала жеља за бољим међудржавним односима.

Са друге стране, треба имати на уму недостатак овог рада. Овде је представљена само једна, југословенска страна. Као што је већ неколико пута наведено, приступ фонду Кабинета Председника Републике тренутно није могућ, тако да подаци о поклонима које је Тито добијао приликом поменутих сусрета нису доступни. Иако су подаци из документације Музеја Југославије донекле помогле, ипак нису били довољни да се прикаже и друга страна и тиме добије шира слика политике поклона.

Списак извора и лературе:

Извори:

1. Картоотека поклона Јосипа Броза Тита

Литература:

1. D. Bogetić, *Nova strategija jugoslovenske spoljne politike: 1956 - 1961*, Beograd, 2006.
2. D. Bogetić, *Jugoslovensko – američki odnosi u vreme bipolarnog detanta: 1972 – 1975*, Beograd, 2015.
3. D. Bogetić, *Jugoslovensko – američki odnosi: 1961 – 1971*, Beograd 2012.
4. D. Bogetić, *Razgovori Tito – Nikson oktobra 1971. Političke implikacije „Vašingtonske deklaracije“*; *Istorija 20. veka* br., Beograd 2011, str 159 -172
5. Д. Богетић, „Југославија у Хладном рату“, *Историја 20. века*, бр.2, Београд 2008, стр 315-370
6. D. Bogetić, „Jugoslovensko – američki odnosi u svetlu vojne intervencije u Čehoslovačkoj 1968“, *Istorija 20. veka* br.2, Beograd 2007, str 75 – 88
7. D. Bogetić, „Sovjetska politika prema Jugoslaviji tokom prve faze bipolarnog detanta“, *Istorija 20. veka*, br.2, Beograd 2014, str 199 – 213
8. Л. А. Величанскаја и др., *Југославија – СССР: сусрети и разговори на највишем нивоу руководиоца Југославије и СССР. Том 2, 1965 – 1980*, Београд 2014.
9. R. Vučetić, *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*, Beograd 2012.
10. R. Vučetić, „Tito’s Africa: Representation of Power during Tito’s African Journeys“, *Tito in Africa. Picturing solidarity, Belegrade, 2017.*, str 13 -45.
11. R. Vučetić, Komadić Meseca za druga Tita (Poseta posade Apolo 11 Jugoslaviji), u: 1968 - četrdeset godina posle, Beograd 2008, str. 313-338.
12. Lj. Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat. Ogledi o spoljnoj politici Josipa Broza Tita (1944 – 1974)*, Beograd 2014.
13. Љ. Димић, „Вештина политике: Први сусрет Јосипа Броза Тита и Леонида Илича Брежњева (24. септембар - 5. октобар 1962)“. *Уметност и њена улога у историји: Између трајности и пролазних -изама*. Косовска Митровица. стр. 371—387.

14. S. Ivanc i dr, *Titova poslednja bitka*, Београд 1981.
15. Т. Јакovina, *Сociјализам на америцкој ршенiци*, Загреб 2002.
16. М. Јовановић, *Срби и Руси 12 – 21. век (Историја односа)*, Београд, 2012Р.
Петковић, *Један век односа Југославије и САД*, Београд, 1992.
17. М. Милошевић, Д. Богетић, *Југославија – Сједињене Америчке Државе: сусрети и разговори највиших званичника Југославије и САД: 1955 – 1980*, Београд 2017.
18. Р. Петковић, *Један век односа Југославије и САД*, Београд, 1992.
19. В. Petranović, *Istorija Jugoslavije: 1918 – 1988. Knj. 3, Socijalistička Jugoslavija: 1945 – 1988*, Београд 1988.
20. Ana D. Sladojević, “‘African Objects’ within a Collection: Case Study of the Museum of Yugoslav History”, *Srpska nauka danas/ Serbian Science Today*, vol. 1, No. 1 (2016)
21. D. Stojanović, *Рађање глобалног света 1880 – 2015: ваневропски свет у савременом добу*, Београд, 2015.

Интернет странице:

1. State Department Protocol Gift Office, < <https://www.atlasobscura.com/places/state-department-protocol-gifts> > (16. август 2019.)
2. The Gifts of the Presidents, <<https://www.theatlantic.com/politics/archive/2016/02/the-unusual-gifts-given-to-presidents/462831/>> (16. август 2019.)